

# ההתערעות הגדולה

זאב רוזנהך

במונחים רבים, המשבר הפיננסי שפרץ ב-2008 עדין בעיצומו. ההיסטוריה אדמת טז מראה בספריו האחרון כי משבר זה לא נגרם בידי אנשי פיננסים חמדנים או מושחתים או פוליטיקאים הקצרי ראות, אלא נגזר מהמאפיינים המבנאים של הkapitalizm הפיננסי. למרות זאת, הבנק המרכזי האירופי וכוחות דומיננטיים אחרים החלו להציג את משבר השוקיים כמשבר בחוב הציבורי של המדינות האירופיות, והדבר אפשר לכפות עליון מדיניות צנע. בהיעדר שינוי יסודי בדפוסי פעולה של המערכת הפיננסית הגלובלית, יתרבן מכך שהשער גלובלי חדש הוא רק עניין של זמן, והוא עלול להיות חמור מקדומו.

יולי 2019

בפברואר 2004, פחות מאربع שנים לפני פרוץ המשבר הפיננסי, נשא בן ברנקי הרצאה בוושינגטון הבירה וחגג בה את עידן ה"התמתנות הגדולה" (Great Moderation), שלוغو הגיעו הכלכלה המתועשת בשני העשורים האחרונים. זהו מצב שבו חלה התמתנות משמעותית בתנודתיות של הפעולות הכלכלית, ולכן הכלכלה צומחות באופן אך מתמשך וכייב, ללא אינפלציה ולא תקופות מיתון או משברים כלכליים.

ברנקי, שהיה אז חבר במועצת הנגידים של הפדרל ריזרב (Federal Reserve System) ועתיד היה להתמנה ליויר שלחה ב-2006, זיהה גורם מרכזי שתרם לדיזו למצב רצוי זה, שבו פוחתים הסיכוןים למשברים כלכליים חמוריים: שיפור/mdיניות המוניטרית, המדיניות השולטת על היצע הכספי בשוקים. לפי הגישה שהציג, את המדיניות המוניטרית המוצלחת מוביילים בנקים מרכזיים עצמאים שמוגנים מפני התערבות פוליטית ושוקבים את מדיניותם בתהליכיים מבוססי ידע מדעי, נקיים משיקולים פוליטיים. כלכלנים אחרים הדגישו גם את התרומה החיונית של מדיניות הליברליזציה הפיננסית של שנות השמונים והתשעים, שהביאה להרחבת ולהשתכללות של השוקים הפיננסיים, הן אלה המקומיים והן אלה הגלובליים. לפי תפיסה זו, שוקים פיננסיים מושכללים אלו מקצים את ההון באופן מיטבי, מושתטים את עצם ומפרים ומנלים סיכון, ובכך הם תורמים תרומה חשובה להתמתנות בתנודתיות של הפעולות הכלכלית ולתפקיד התקין של הכלכלת בכלכלה.

ספרו של ההיסטוריה אDEM טוז (*Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World*, מספר את סיפור הניפוי של אשליית ה"התמתנות הגדולה". חשוב מכך, הספר מספר את סיפור הניפוי של אשליית השוקים הפיננסיים המשוכלים שמקצים הם באופן מיטבי, מפזרים סיכונים ומוסתמים את עצם. הוא מצטרף לשימה ארוכה של ספרים אקדמיים למחצה שנכתבו על המשבר הפיננסי הגלובלי שפרק בשנת 2008, דוגמת ספריהם של פול קרוגמן, ג'וזף שטיגליץ, ניל אירווין וספרים שכתבו ידי אחים מגיבורי המשבר שמילאו תפקיד מפתח בניהולו, כמו טימוטי גיגיטינר, בן ברנקיק, יאניס וארוּקִיס ומרווין קינג (רשימת הספרים מובאת בסוף המאמר).

תרומה חשובה של ספרו של טוז נטועה ברוחב היריעה שלו. ספרו מציג תיאור מكيف ומפורט של טיב המשבר והתפתחותו, וניתוח של הפעולות האינטנסיבית של שחknים שונים - ממשלות, בנקים מרכזיים וארגוני בינלאומיים - בניסיונם לבلوم ולנהל את המשבר ובכך למנוע את קרייסת המערכת הפיננסית הגלובלית, איום שבשיא המשבר נראה היה ממשי. הספר גם בוחן את המשבר בהקשר רחב של התפתחויות כלכליות ופוליטיות שהתחוללו בעולם מאז העשורים האחרונים של המאה העשרים ואת השלכותיו היסודות של המשבר על הסדר הכלכלי-פוליטי העצובי. כך, הניתוח המוצע בספר מבסס את ראיית המשבר לא כתאונה או תקלת מקרית אלא כאירוע הקשור למאפייני היסוד ולאופן הפעולה של הסדר הכלכלי-פוליטי הנוכחי.

העיקנון שעומד ביסוד הספר כולם הוא שהמשבר, אופיו, התפתחותו, השפעותיו הנקודתיות ותוצאותיו הרחבות וארוכות טווח הם בראש ובראשונה תופעות פוליטיות. ככלומר, כל אלה הם תולדת של תהליכיים פוליטיים ושל הפעולות ויחסי הגומלין בין שחknים פוליטיים מסווגים שונים. כפי שניתוח כלכלי-פוליטי ראוי ומשמעותי לצורך, ברוב חלקי הספר איןו מציג ספרו פשטי ומוסרני של טובים ורעילים, או של רעים ורעילים, כפי שלעתים מצטייר ספרו המשבר. הוא מציג ספרו מורכב ומסובך של מאבקים, ניגודי אינטרסים צולבים, אילוצים מבניים ומוסדיים, פרדיוגמות מדיניות שמדגישות את הרצוי ואת האפשרי, אתגרים לפרדיוגמות אלו, בחירה באופציות ה"פחות גרעوت", תוצאות בלתי מכונות של פעולות ובחירהות שונות, ומבואה וחוסר אונים של שחknים פוליטיים מרכזיים לנוכח ההתפתחויות הבaltı צפויות, אי-הוודאות והכאוס שהיו הכרוכים במצב המשבר.

ובכל זאת, גם הסיפור הסביר והמורכב הזה מסמן בסופו של דבר גורם מרכזי למשבר. בנויגוד לתפיסה שעדין רווחת למדעי באירה הציבורית, ההסבר העיקרי שטוז מציע למשבר אינו מתמקד בחמדנות או בשחיתות של אנשי הפיננסים או בקוצר הראות של מקבל החלטות, גם אם אכן היו כאלה, אלא במאפיינים המוסדיים והמבנהים של הקפיטליזם הפיננסי.

## חוליו הפיננסיאלייזציה

מעבר לנסיבות הספציפיות שגרמו לפרוץ המשבר בארצות הברית בשנת 2007, בסיסדו הוא היה תולדה של הארכיטקטורה המוסדית של המערכת הפיננסית הגלובלית, שהתויהיתה חלה בשנות השינויים של המאה העשרים בעקבות מדיניות הדזה-רגולציה הפיננסית שננקטה ראשית בבריטניה ובארצות הברית. ואחר כך ביתר מדינות אירופה.

המאפיין העיקרי של ארכיטקטורה מוסדית זו הוא קיומו של גרעין קטן יחסית של מוסדות פיננסיים ענקיים, בעיקר אמריקניים ואירופיים, שחולשים על חלק הארי של הפעולות הפיננסית הגלובלית, נוקטים אסטרטגיות פיננסיות לא שkopות של סיון גובה, וקשרים ביניהם במארג של יחסים הדוקים ומסועפים של זרימת הון באמצעות מכשירים פיננסיים מורכבים. בכך נועד מה שטענו מומחים רבים לפני המשבר, מערכת גלובלית ו"מושכלת" זו לא פיזה סיכון אלא יצרה אותם - לא רק סיונים למשקיעים, אלא גם, ובעיקר, סיונים למערכת הכלכלית כולה.

מסיבה זו, מסביר טוז, בשיא המשבר במחצית השנייה של 2008 היה צורך להציג בכל מחיר לא רק בנקים בודדים אלא את כל המערכת הפיננסית. כפי שהוא מצין, פוטנציאל ההרס הטמון במשבר היה גדול אף מזה של משבר השפל הגדול בשנות השלושים של המאה שעברה, בשל הפיננסיאלייזציה ההולכת וגוברת של הכלכלת הקפיטליסטית - התרחבותה של הפעולות הפיננסית וההעכשות הכלכלית של המוסדות הפיננסיים - ובשל עצמת ועומק הזיקות הטרנס-לאומית של המערכת הפיננסית שהפכה לגלובלית.

אפשר לטעון כי פיננסיאלייזציה היא מרכיב יסודי ומכוון של המשטר הניאו-לייברלי, אף יותר ממרכיבים אחרים כגון הפרטה. הפעולות הפיננסית, ככלומר המשחר בכף ובהונן, אמנים הייתה תמיד יסוד חיוני בתפקוד ובהתפתחות של הכלכלת הקפיטליסטית, אך בעשורים האחרונים אנו עדים להתרחבות חסרת תקדים בפעולות הזאת. כך, לדוגמה, בתחום שנות האלפיים כ-35 מהרווחים בכלכלת האמריקנית היו במנזר הפיננסי. אך לא מדובר רק בשינוי בהיקף הפעולות, אלא גם ובעיקר בשינוי במידה המרכזיות של השדה הפיננסי במבנה הכלכלת הפוליטית ובחים החברתיים בכלל. הפעולות הפיננסית על מגוון מרכזיביה הפכה למקור המרכזי להצבר הון, והדבר מלווה בהתקזחות כלכלית ופוליטית אדירה של השכנים הפיננסיים הגדולים - בנקים, בתים השקעות, קרנות השקעה למיניהן, חברות ביתוח - ובהעכשות ההגיונות המוסדיים שמנחים את הפעולות בשדה הפיננסי. ביטוי לכך הוא שהמשחר במוסרים ובשירותים פיננסיים הפך למרכיב חשוב גם בפעולות וברוחם של תאגידים תעשייתיים ענקיים, דוגמת ג'נרל מוטורס וג'נרל אלקטሪק, שניהם מסמליו הנודעים של הקפיטליזם התעשייתי של המאה העשרים.

כפי שטוז מצין, בכך נועד מה שנטען לעיתים, המנוע העיקרי של הגלובליזציה בשלושת העשורים האחרונים לא היה הסחר הבינלאומי אלא הפעולות הפיננסית של תנויות הון בין לאומיות באמצעות רשת מסועפת של תאגידים פיננסיים גלובליים. לתהליכי הפיננסיאלייזציה יש השלכות עמוקות גם על היחסים בין המדינה לככללה. ככל שהתחזקה התלות של הכלכלות הלאומיות במגזר הפיננסי כך גברה חשיבות תפקודו של מגזר זה מבחינת המדינות. זאת ועוד, כאשר חלק גדול מהמיון הנדרש לפעלותון

של המדינות מגויס בשוקים הפיננסיים, הן אלה המקומיים והן בשוקים זרים, המדינות חשובות יותר לכוח המשמע של אותם שוקים, ובמקרים רבים הדבר מהוות גורם חשוב בקביעת מדיניות הכלכליות והחברתית.

חשוב להזכיר כי להיבטים השונים של הפיננסיאליזציה של הכללה הפוליטית יש השכבות מרחיקות לכת על חיי היום-יום של כלל האוכלוסייה. ככל שייחדים ומשקי בית ברחבי העולם נדרשים לנחל סיוכנים כלכליים וחברתיים באמצעות מוצריהם ושירותיהם פיננסיים הנרכשים בשוק – ביטוחים, מכשירי חיסכון מסווגים שונים, אשראי לצריכה – כך סיכון החיים ותנאי החיים שלהם מושפעים יותר מהתפתחויות לטוויה קצר ולטוויה ארוך בשוקים הפיננסיים ומהאינטרסים שמעצבים את ההתפתחויות האלה. כאמור, הפיננסיאליזציה אינה מתחוללת רק ברמה המקו-מוסדית אלא היא מאפיינת גם את חיי היום-יום של כלל האוכלוסייה, שחשופה יותר לאי-הוודאות ולסיכון שהמערכת הפיננסית מייצרת.

## המדינה מעולם לא נסונה

טוז שופך אור על גורם בולט שעמד בסיס המשבר והתפתחותו: תפקיד המפתח של המדינה בקפיטליזם הפיננסי העולמי. התפיסה הרווחת, ואף המובנת מאליה, בזירה הציבורית באשר למושטר הניאו-ליברלי גורסת שנסיגת המדינה מהזירה הכלכלית עומדת ביסודו של משטר כלכלי-פוליטי זה. ואולם שונות המשבר העידוד דם-משמעות עד כמה תפיסה זו היא פשטיית ומוסעת. נסיגת המדינה ושחרור השוקים מכבליה הם אכן מוטיבים עיקריים ברטוריקה הניאו-ליברלית, אך הם אינם מאפיינים את המאפייניות הניאו-ליברלית עצמה כלל וכלל.

טוז מראה באופן מפורט את ההתייחסות האדירה של ארגונים מדינתיים (בעיקר ממשלות ובנקים מרכזיים) ושל ארגונים בינלאומיים שמורכבים מדיניות (כגון קרן המטבע הבינלאומית) כדי להציג מקרישה את המערכת הפיננסית העולמית. הוא מדגיש כי היקף גיוס המשאבים המדינתיים עמוק הפעולות של גופים מדינתיים בשיא המשבר, בשנים 2008-2009, היו חסרי תקדים בהיסטוריה של הקפיטליזם, כמעט זמני מלחמה. כידוע, המדינה האמריקנית ומדינות אירופה הזרימו טריליוני דולרים למערכת הפיננסית באמצעות שונים, חלקם מאוד לא שkopים.

בשל האופי העולמי של המערכת הפיננסית שנזקקה להצלחה, גם הפעולות של המדינות המרכזיות במערכות לבשו אופי עולמי. כך, לדוגמה, הבנק המרכזי האמריקני פעל כמלואה של מוצא אחרון לא רק עבור המערכת הבנקאית האמריקנית אלא גם עבור המערכת הבנקאית העולמית. לשם כך הוא פתח קווים מיוחדים להזרמת דולרים לבנקים מרכזיים שונים בעולם, ואלה בתורם הזרימו אותן למערכות הבנקאיות המקומיות אך המשולבות בראשות הפיננסית העולמית.

תפקידו המפתח של המדינה האמריקנית, של האיחוד האירופי ושל המדינות האירופיות המרכזיות בניהול המשבר ידועים, אך התפקיד של המדינה הסינית זכה לפחות תשומת לב. טווז טען שתwi המדינות העיקריות שהצילו את הכללה הגלובלית היו ארצות הברית וסין. משנת 2010, כאשר באירופה החלו לנ��וט מדיניות פיסקלית מצמצמת – ככלומר מדיניות צנע של צמצום תקציב המדינה – וכאשר האפקטים של המדיניות הפיסקלית המרחיבה של ארצות הברית החלו להיחלש, הייתה זו סין שנקטה מדיניות מוניטרית ופיסקלית מרחיבת – מדיניות של הגדרת כמות הכספי בשוק והרחבת תקציב המדינה, בהתאם – במידה מרבית. כך הקיננסיאניזם הסיני הצליח לאזן את המיתון העמוק שהסתמן בכלכלת העולמית.

מעורבות המדינות במהלך המשבר הייתה אכן בולטת ונראית לעין, וכך היא זכתה לתשומת לב ציבורית רבה. רבים טענו אז שלאור המשבר המדינות "חוורות לכלכלה". אמרה זו מושחתת על ההנחה שלפני המשבר המדינות אכן נסכו מהכלכלה. אולם ספרו של טווז מלמד שהמדינות מעולם לא נסכו ממנה. למעשה, תהליכי הﬁnancialization הגלובליות איננו תולדת כוחות שוק וגורמים טכנולוגיים, כפי שנטען לעיתים, אלא הוא בראש ובראשו פרויקט מדינתי. תחילת הובילו אותו בריטניה וארצות הברית, באמצעות מדיניות של דה-רגולציה שאפשרה ועודה את ההתהווות של תאגידים פיננסיים בינלאומיים ענקים, שפעילותם חולשת על אזורים רבים בעולם והם קשורים ביניהם ביחסים מסועפים. דה-רגולציה אין פירושה דזוקא נסיגה של המדינה; המדינה ממשיכה להיות מעורבת בעיצוב התהליכי הכלכליים באמצעות מנגנונים אחרים, חדשים ויישנים כאחד. כך החלו להתהווות בשנות השמונים והתשעים של המאה שעברה הארכיטקטורה המוסדית של הﬁnancialization הגלובלית, שולט סטריט והסיטי בלונדון היו מוקדי הפעולות המרכזיים שלה. מעניין לציין כי את הקידום של פרויקט הﬁnancialization הגלובלית לא הובילו ממשלותיהם של מרגרט טיאצ'ר ורונלד רייגן, אלא דזוקא ממשלותיהם של טוני בלייר וביל קלינטון.

מכך אנו למדים כי תפקידו המדיניות בהקשר של הכללה הפוליטית של הﬁnancialization אינו מctratz לפעולות חירות והצלחה בעיותם של משברים. תפקידו יסודים הרבה יותר. הפעולות של סוכניות מדיניות עמדו ביסוד ההתהווות של הארכיטקטורה המוסדית של המערכת הﬁnancialization הגלובלית והן גם עומדות ביסוד תפוקודה השוטף, כפי שהן עומדות ביסוד התפקיד השוטף של המשטר הניאו-liberal בכלל.

## הפוליטיות של המשבר

לקראת סוף הספר טווז קורא להתייחס ברצינות ליסודות הפוליטי שבכלכלה הפוליטית, והוא אכן עושים כך בניתוחו. הוא מראה שלא רק התגובה למשבר עוצבו על ידי תהליכי פוליטיים, אלא גם עצם המבנה המוסדי של המערכת הﬁnancialization ואופני פועלתה – גם בשעת שגרה אלה תופעות פוליטיות, כמו כל מבנה ופעולה כלכליים אחרים, לרבות השוקים הא-פוליטיים כביכול. תהליכי הﬁnancialization והשלכותיו, כמו תהליכי כלכליים אחרים, הם תולדת פעליה אינטראקטיות פוליטיות, ככלומר תפיסות, אינטרסים ויחסים כוח בין שחקנים שונים, כמו ממשלות, בנקים מרכזיים, ארגונים בינלאומיים ומוסדות פיננסיים. ההפרדה בין הכלכלי והפוליטי והשאיפה לערוֹץ דה-פוליטיות הגלובלית של הכללה, שרוחות כל כך בזירה הציבורית, מתגלות כاسلויות אידאולוגיות.

כך, למשל, תהליכיים ומאבקים פוליטיים ברמה המקומית היו גורם מושיע חשוב בניהול המשבר. השפעה רבה הייתה לפוליטיקה הבין-מפלגתית, דוגמת המאבקים בין רפובליקנים לדמוקרטיים בארצות הברית, ואף לפוליטיקה התוך-מפלגתית, דוגמת היחסים בין מה שהיה הזרם המרכזי במפלגה הרפובליקנית ובין הזרם הרדיקלי בה - Tea Party. גם פוליטיקה תוכן-מדינית, כמו יחסיו העוצמה בין סוכניות מדיניות שונות, בעיקר בין מפלגות נקיות מרכזיות, שיחקה תפקיד חשוב ביותר.

סוג נוסף של דינמיקה פוליטית, חשובה ומרתקת במיוחד, היא זו של היחסים בתוך האיחוד האירופי - הן מבחינת יחסי הכוח בין המדינות החברות בו והן מבחינת יחסי הכוח בין מוסדותיו השונים, ובראש ובראונה מעמדו ועוצמתו של הבנק המרכזי האירופי. גם לפוליטיקה של קבוצות אינטרסים הייתה השפעה רבה, בעיקר בנוגע לפעולה של התאגידים הפיננסיים הענקיים, שהפעילו את עוצמתם האדירה כדי שהמשבר ינוהל באופן שמקדם את אינטרסים שלהם, או לפחות באופן שאינו פוגע בהם.

פעולות וייחסי גומלין פוליטיים עמדו לא רק ביסוד התגובה למשבר אלא גם ביסוד האופנים שבهم הוגדר המשבר בשלביו השונים וביסודות אבחונן של הסיבות לו. דוגמה נוספת לכך היא האופן שבו משנת 2010 השחקנים בעלי העוצמה בשדה, בעיקר הבנק המרכזי האירופי, הגדירו מחדש את טיבו של המשבר באירופה: הם קבעו שאין מדובר במשבר פיננסי אלא במשבר של חוב ציבורי. ההשלכות היו מרחיקות לכת. משבר פיננסי הוא בראש ובראונה משבר של השוקים. לעומת זאת, משבר חוב ציבורי הוא משבר של המדינה, ועל פי התפיסה הדומיננטית הוא נובע מהתנהלות פיסקלית בלתי אחראית של הממשלה. כך, אף על פי שהמשבר במדינות אירופה היה חלק אינטגרלי מהמשבר הפיננסי העולמי, ברגע שהוא הוגדר כמשבר פיסקלי של המדינה, הפטרוו היה ידוע: *משמעות הפיסקלית, ככלمر צנע (austerity)*.

חשוב לציין שאותה מדיניות צנע נפתחה לא רק על המדינות שהמשבר הפיננסי פגע בהן אנושות, כמו יוון ואיירלנד, אלא היא הופעלה גם במדינות שבנון הכלכליה הייתה איתה יחסי, כמו גרמניה ובריטניה. כך, כפי שマーク בליטי מציג בספרו החשוב על ההיסטוריה הפוליטית של רעיון הצנע *Austerity: The History of a Dangerous Idea*, המשבר הפיננסי העולמי - ובעיקר האופן שבו הוא הוגדר ואבחן - אפשר לכוחות פוליטיים בעלי עוצמה להציג את רעיון הצנע כעיקרונו מנהה במדינות המקרו-כלכליות גם במדינות העשירות.

## המשבר לא חלף

טווען באופן משכנע שהמשבר ואופן ניהולו הם גורמים עיקריים בעיצוב המציאות הפוליטית והחברתית הנוכחי. אפשר לטוען כי מבחינה פוליטית וחברתית, המשבר שפרץ בשנת 2008 עדין בעיצומו. המחאות המוניות של 2011-2012, ההתעצמות של הימין הפופוליסטי ושל הימין הרדיקלי במערב אירופה ובמערב אירופה, בחירתו של טראמפ לנשיאות ארצות הברית והMOVES הפוליטיות שהביאו לכך, תסבוכת הברקזיט - לא רק עצם החלטה לפרוש מהאיחוד האירופי, אלא בעיקר חוסר

היכולת של האליטות הפוליטית הבריטית להביא לפתרון כלשהו של התסבוכת – כל אלה הם ביטויים קונקרטיים של מה שנראה כמצב חברתי ופוליטי בלתי יציב בחברות רבות ברחבי העולם. גם אם ברמה הכלכלית נראה, על פני השטח לפחות, שהמערכת הגלובלית התואושה מהמשבר, הקפיטליזם הפיננסי חזר לתפקד והפיננסיאליזציה ממשיכה להתרחב ולהעמיק, הרי ברמה החברתית-פוליטית אי-הוודאות ואי-הנחת הולכים ומטעמים.

לעומת אחרים, טוז נמנע מלהזות כיצד מצב זה יתפתח ולאן הוא יוביל, וטוב שכך. כפי שהוא מראה בספר, התפתחויות אלו הן פוליטיות במשמעותם ולכון הן מלאות בסתיירות, בתוצאות בלתי מכוונות ובלתי צפויות, ובקונטingenטיות. עם זאת, אפשר לומר שהארכיטקטורה המוסדית של המערכת הפיננסית הגלובלית ודפוסי פעולתה לא השתנו מן היסוד בעקבות המשבר, כך שלא מופרך לטעון כי משבר פיננסי גלובלי חדש, בסדר גודל דומה ואולי אף חמור מזה שפרץ ב-2008, הוא רק עניין של זמן.

#### לעיוון נוספת:

Bernanke, Ben, 2015. *The Courage to Act: A Memoir of a Crisis and its Aftermath*. New York: W.W. Norton & Company.

Geithner, Timothy, 2014. *Stress Tests: Reflections on Financial Crises*. New York: Broadway Books.

Irwin, Neil, 2013. *The Alchemists: Three Central Bankers and a World on Fire*. New York: The Penguin Press.

King, Mervyn, 2016. *The End of Alchemy: Money, Banking, and the Future of the Global Economy*. New York: W.W. Norton & Company.

Krugman, Paul, 2009. *The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008*. New York: W.W. Norton & Company.

Stiglitz, Joseph, 2010. *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. New York: W.W. Norton & Company.

Varoufakis, Yanis, 2015. *The Global Minotaur: America, Europe and the Future of the Global Economy*. London: Zed Books.

Varoufakis, Yanis, 2016. *And the Weak Suffer What They Must? Europe's Crisis and America's Economic Future*. New York: Bold Type Books.

**פרופ' זאב רוזנהך** הוא פרופסור חבר במחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורות באוניברסיטה הפתוחה. הוא חבר בקבוצת המחקר "ניו-ליברליזם בישראל" במכון ון ליר.

---